

A Szent Borbála révbe ér

Az aranyember háromszor

■ A Magyar Nemzeti Filmarchívum idén tavasszal elindított, filmklasszikusokat népszerűsítő DVD-sorozatát eddig is sokra tartottuk, és teleírtuk vele az újságot (*Ludas Matyi*, 2010. június 24.; *Egri csillagok*, 2010. augusztus 19.; *Fotográfia*, 2010. október 7.; múlt heti számunkban pedig Gaál István *Sodrásban* című művéről található jegyzet). Am ezúttal egy egészen különleges összeállítás jelent meg e sorban (ráadásul tele extrákkal). Egy kétlemezes kiadványon három Jókai-adaptáció *Az aranyember*-ből: Korda Sándor 1918-as némafilmje, ami a maga idejében kétségkívül vérbeli szuperprodukciónak számított, nemcsak háromrészes

1936

kább emlékeztet Beregre, mint a regényalakra. S végül Gertler Viktor 1962-es színes kirakatfilmjében sem sokat tévovázott, Csorba András elődei alig is korszerűsített mása. Érdekes, hogy tán Beregit leszámítva egyikük sem tartozott korra felkapott filmszínészek közé – neki is inkább a film után jött el a nagy élet: a kommüntől Kertész Mihályon át Fritz Langig, gyakorlatilag egy merő üldöztetésben, földönfutóként. Csorba András kis túlzással egész pályája során csak ezért a filmszerepért mozdult ki Marosvásárhelyről, ott persze – méltán – ő volt a színészkirály, tanított, igazgatta a színházat, Othello volt és Macbeth, de eljátszotta Stanleyt is *A vágy villamosából*. És igen, Timár megformálásához elsősorban kiállítás kellett, az meg aztán volt neki. Kiss Ferenc elég sok filmben ját-

szott, s vászonteljesítményéről csak elismerő hangon szólhatunk, ám elsősorban ő is a színpadok hősalakja, s az sem meglepő, hogy csomó, Csorbával azonos szerep (Othello, Macbeth, Petruccio *A makrancos hölgyből*) találta meg. Ne szépsítsük, a magyar filmgyártás úgy látta jónak, ha Timár Mihály amolyan Bánk bán-szerű figuraként jelenik meg a moziban...

Visszatérve a technikai/gyakorlati tudnivalókhoz, a Korda-film emlegetett gigantikus terjedelme sajnos csak szép filmhistoriái emlékek, mára egy Németországban fellelt rövidített változat maradt ránk vetíthető, illetve felújítható állapotban. A lemez tanúsága szerint az

utógondozás sikeresnek mondható, a némafilmes sztenderdhez képest így is elég hosszú, 84 perces változat kompakt mű, ugyanakkor persze (tán épp a kurtítás miatt) elég érdekes arányokat mutat. Korda későbbi követőivel szemben (akik semennyit) nagy teret szentel a mű voltaképpen előzményeinek, mely sztambuli színben fellép a főgonosz, Krisztyán Tódor ősz atya is, Maxim – legalább akkora nagy disznó, mint kedves csemetéje, s egymás orra alá is feszt borsot törnek. Különbösen is, nyugodtan mondhatjuk, hogy Korda kezeli legszabadabban az irodalmi materiát, így az egész estét betöltő – sűrű német nyelvű inzertezéssel felszerelt – film egészen különleges kaland. Külön említést érdemel benne Darvas Ferenc nagy terepismeretre valló, lendületes zongorakísérete, és a kor-

általános színvonalát olykor látványosan felülmúló színészi játék. Nehéz összehasonlítani a némafilmes játékokat a hangosfilmekkel, de a két, szinte lehetetlen feladatot jelentő női főszerep, Timéa és Noémi csupán e műben tekinthető megoldottnak (Makay Margit és R. Lenkeffy Ica előadásában). Am *Az aranyember*nek van egy extrémül hálás szerepe, ha azt mondjuk, jutalomjáték, nem mondtunk semmit: a már említett Krisztyán Tódor. Az 1915-ös *Tiszti kardbojt* c. filmben debütáló és magát gyakorlatilag egy életre a snájdig katonatiszt skatulyájába bejátszó Rajnay Gábor fejlethetetlen a sors és önnön aljassága verte nyomoronc szerepében, gesztusai, kedélyes játéka nyilvánvaló útmutatásként szolgált az adódó ziccert egyként elegánsan kihasználó két nagyság, Uray Tivadar és Latinovits Zoltán előtt is. S van még két nagy gurítás, amit nem hagyhatunk szó nélkül, Csorotos Gyula Brazovics Athanáz Gaálnál, és Rózsahegyi Kálmán Fabula Jánosa ugyanitt – szerencsétlen Fabulát hanyagolják az adaptációk, míg Jókainál sorsa beteljesedik, Korda egyszerűen levegőnek tekintti, s Gaál sem mutatja meg, mi lesz vele, a színes filmben pedig Basilides Zoltánnak tán csak egy jó húzása, ha van valami pálinkásbutykosból – ezzel együtt Rózsahegyi zseniális. Csorotos meg teljes főszínezi nagyságában elbődülvén többször egy külön film a filmben (arról azért beszélhetnénk, hogy nagyáriái mennyire tesznek jót a műegészeknek).

S ha már itt tartunk (hogy műegész meg ilyenek), gyorsan tisztázzuk, mivel is van dolgunk: három darab kalandfilmmel. Nem a nagybetűs magyar filmművészet hőföde csúcsaival, hanem három kifejezetten szórakoztatásra szánt – és ebbéli küldetésében remekül teljesítő – műdarabbal. Melyek még csak teljességre törekvő adaptációnak sem nevezhetők, hisz mindhárom film készítőit csupán részletek – hogy ne mondjam, a zaftosabb részletek – izgatták Jókai történetéből. Ilyenformán vajmi keveset szenteltek energiáikból Jókai lankadatlan társadalomjobbító szenvedélye e regénybe eső paszuszusainak, melyek legfőbb vagy egyetlen csapásiránya a kapitaliz-

mus engesztelhetetlen, bár kétségkívül jogos (olyan népszerűen jogos) bírálata. Az ez irányú érdeklenséget legkajánabb arccal természetesen Gertler Viktor opusán kérhetjük számon, hiszen a kapitalizmus ekézése 1962-ben úgyszólván kötelező gyakorlatnak számított. Voltaképpen bele is érthet a néző akár mindegyik filmben is hol többé, hol kevésbé valami ilyes szándékokat, de az csak a történet fordulatainak csalfa fénytörése – Jókai nem hagy megfélemezni róla. A szereplők közti kommunikáció főcsatornája az ilyen-olyan szintű korrupció, s emberek pusztulnak bele a kapitalista hétköznapokba, vagyonok úsznak el (olykor szó szerint) és támadnak, minden esetben elég obskúrus utakon.

Nem, a filmalkotókat csak egy érdekelte igazán, az ellentmondásos hős, meg kell becsülni, ritka az, mint a fehér holló – legalábbis a moziban, speciel Jókainál nem marslakók, gondoljunk például Korponay Jánosnéra (sz. Géczy Julianna) vagy éppenséggel Ocskay brigadérosra. De Timár még e kétkezi hazaárulók közt is egy minősített eset, mert alsóbb pályákon vét: csal (egy nettó bigámista) és lop (attól, akitől legkevésbé kéne) és hazudik (mindenkinek, aki szembejön) – és mégis neki szurkolunk, még akkor is, ha az elgondolás, mi ezekre serkenti, merő jó szándékkal kikövetelt öncsalás. Ilyenformán Timár kétségkívül ideális mozihős. Mégis a filmek alapvetően gyávák, s ebben rejlik a legfőbb adaptációs probléma, nem a technikában, nem a ráfordított pénzben és invencióban, inkább a „a néző így akarja” jelszó mögé bújó szolgálgyávaságban. Mindhárom filmet ugyanis egy heppiendnek látszó ponton rekesztik be, Kacsuka oltár elé vezet a többszörösen megcsalt, elárult és megrabolt Timéát... Csak Gertler merészkedik odáig, hogy Athalie átokkal felérő kifakadását is megmutassa, de a következményeinek kitalálását már ő is ránk bizza.

Mert ha valaki elfelejtette volna, Jókai regényének szörnyű vége van: generációkra előre kicsinálja a veszteseket a maesztro.

- turcsányi -

Forgalmazza a Magyar Nemzeti Filmarchívum